Relevanţa scrierilor arabe creştine privitoare la români pentru cercetarea filologică românească

Ioana Feodorov[*]

Keywords: *Christian Arabic literature*; *Middle Arabic*; *translation*; *lexicology*; *loan words*; *Dimitrie Cantemir*; *Church of Antioch*; *Christian Arab travelers*

Editarea scrierilor ce aparţin literaturii arabe creştine a devenit în ultima jumătate de secol o ramură independentă a studiilor arabe (Lentin, 2009; idem, 2012; Feodorov 2016: 81–85). Corpusul de texte arabe creştine scrise ca urmare a unor întâlniri între români şi arabii creştini din Siria şi Libanul de azi cuprinde mai multe scrieri ale unor patriarhi ori preoţi născuţi în ţinuturi levantine care au călătorit în Ţările Române în secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea. Rămase multă vreme într-un con de umbră, aceste scrieri sunt astăzi mai cunoscute, graţie publicării unor traduceri şi studii ştiinţifice în ultimii 15 ani. Cele circa 1 500 de pagini de text arab păstrate în manuscrise sau în primele cărţi tipărite în limba arabă în Răsărit – cu ajutor de la Iaşi şi Bucureşti – sunt valoroase atât prin conţinutul lor istoric, cât şi prin bogăţia informaţiei lingvistice pe care o cuprind, aspect la care mă voi referi în cele ce urmează pentru a marca diversitatea preocupărilor şi a perspectivelor şcolii filologice româneşti la ceas aniversar.

Creştinii din Levant vorbeau, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, o variantă a limbii arabe denumită „arabă medie”[1] sau, mai rar, „arabă creştină”. Acest nivel lingvistic a rezultat din contactul limbii arabe cu limba greacă vorbită de creştinii din Imperiul Bizantin, îndeosebi după secolele al VII-lea – al VIII-lea, când ei au intrat sub guvernarea noului imperiu islamic, în urma cuceririlor arabe. În ţinuturile est-mediteraneene, centru vital al comerţului dinspre Asia spre Europa şi nordul Africii, limba arabă a suferit influenţe din partea multor limbi de circulaţie în epocă, îndeosebi italiana. În Levant, după cucerirea Siriei şi a coastelor Mediteranei din est şi sud de către turcii otomani la începutul secolului al XVI-lea, vocabularul arab s-a îmbogăţit cu cuvinte din limba noului aparat administrativ şi a oştenilor de diferite naţii care staţionau în provinciile răsăritene ale Imperiului. Socotite în trecut abateri de la normele arabei clasice

[*] Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, Bucureşti, România.

[1] Conform lingvistului Joshua Blau, specialist în araba medie, veriga lipsă (*the missing link*) dintre araba clasică şi dialectele arabe moderne se caracterizează prin „the almost free alternation of classical, post-classical, pseudo-correct, and vernacular Neo-Arabic elements” (Blau 1966: 11). Pentru alte comentarii şi surse relevante v. Feodorov 2005: 261–264.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

(„erori de copist", „inconsecvenţe", „accidente morfologice sau ortografice", „elemente colocviale"[2]), trăsăturile specifice arabei medii sunt astăzi considerate caracteristici consecvente ale unei varietăţi deosebite, documentată în toată literatura arabă creştină. Specialiştii care s-au dedicat în ultimii ani cercetărilor arabei medii (Jacques Grand'Henry, Kees Versteegh, Jérôme Lentin, Pierre Larcher[3]) au folosit şi texte scrise de Paul din Alep, de patriarhul Macarie al III-lea şi de contemporani ai lor (Lentin 1997: 37; Feodorov 2003: 81–92).

Contactele dintre ortodocşii români şi cei arabi, ataşaţi Bisericii Antiohiei şi a Întregului Răsărit, sunt documentate de la sfârşitul secolului al XVI-lea, când patriarhul Ioachim al V-lea Ibn Ḍaw'u (1581–1592) a călătorit în Polonia pentru a înfiinţa la Lvov o frăţie creştină. În 1587, înainte de a-şi continua drumul spre Moscova, patriarhul sirian s-a oprit pentru scurtă vreme în Moldova, unde a fost primit de episcopul Rădăuţilor, Gheorghe Movilă, căruia i-a oferit prima icoană arabă ortodoxă despre care ştim să fi ajuns în ţinuturile româneşti. Secretarul acestui patriarh, ʿĪsā, episcop de Ḥamā[4], a relatat într-un jurnal în versuri (72 de strofe), în araba vorbită de creştinii din Siria, cele întâmplate în cursul călătoriei. Partea privitoare la traversarea Moldovei nu s-a păstrat, puţinele informaţii despre acest eveniment având ca sursă cronici moldovene. O cercetare temeinică a bibliotecilor mănăstireşti din Liban şi Siria ar putea duce la aflarea unei versiuni mai cuprinzătoare a acestui jurnal, păstrat azi în trei copii incomplete.

Cronologic, primul text arab creştin accesibil care are la origine întâlnirea nemijlocită între creştini arabi şi români este jurnalul călătoriei lui Macarie al III-lea Ibn al-Za'im, patriarhul Antiohiei (1647–1672), în Ţările Române, Ucraina (Ţara Cazacilor) şi Rusia (Ţara Moscovei). *Jurnalul* ţinut de fiul acestuia, arhidiaconul Paul din Alep (Būlus Ibn al-Zaʿīm al-Ḥalabī), este cel mai amplu text din literatura arabă care se referă la istoria românilor şi a altor popoare est-europene la jumătatea secolului al XVII-lea.

Născut în 1627 într-o veche familie creştină din Alep, Paul era fiul preotului Yūḥannā Ibn al-Zaʿīm, care a fost ales în 1635 episcop de Alep, cu numele de Meletie, iar din 1647 şi până la sfârşitul vieţii, în 1672, a păstorit ca patriarh al Bisericii Antiohiene, cu numele de Macarie al III-lea (Makāriyūs aṯ-ṯāliṯ). Diacon la vârsta de 20 de ani, mai târziu arhidiacon de Damasc şi Alep, Paul a fost secretarul personal al tatălui său şi l-a însoţit în toate vizitele pastorale în Siria, în Ţara Sfântă, pe Muntele Liban, la Constantinopole şi în Europa Răsăriteană. Călătorind a doua oară la Moscova, după o vizită în Georgia începută în 1664, Paul a murit la Tbilisi, la 30 ianuarie 1669, în circumstanţe neelucidate.

---

[2] Între altele, Gibson 2003: VII notează: „The grammar is very faulty, as is usual in Christian Arabic". V. şi Grand'Henry 1988a: 224; Ebied 1997–1998: 365, 374; Molinas 1998: 383–392.

[3] Jacques Grand'Henry a propus un set de trăsături caracteristice în Grand'Henry 1988b: 67–71 şi Grand'Henry 2006: 383–387. Teza de doctorat a lui Jérôme Lentin sus-menţionată a avut ca temă trăsăturile specifice arabei medii în operele scriitorilor creştini de la 1600 la 1860.

[4] Troupeau 1972: 273: „mitropolit al Alepului". În Bisericile Orientului Apropiat din acea vreme cinul de episcop era egal cu acela de mitropolit.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

În prima călătorie cei doi sirieni, însoţiţi de o suită cu componenţă schimbătoare, s-au aflat timp de şapte ani la Constantinopole, în Moldova, Valahia, Ţara Cazacilor şi ţinuturile Rusiei. *Jurnalul* lui Paul conţine o multitudine de date şi relatări cu privire la viaţa duhovnicească, politică, socială şi culturală din ţările vizitate, la locuri, monumente, rânduielile şi obiceiurile populaţiilor cu care autorul a intrat în contact direct. Voi aminti doar informaţiile pe care le-a furnizat Paul cu privire la locul şi felul cum erau păstrate moaştele Cuvioasei Maici Paraschiva cea Nouă în Biserica Trei Ierarhi din Iaşi[5].

Paul era un observator atent, cu o curiozitate nepotolită. El confirmă date înregistrate în arhivele otomane şi în jurnalele altor călători, adăugând amănunte importante şi comentarii valoroase care completează tabloul unor vremuri de mare efervescenţă politică şi culturală: epoca marilor domnitori Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan, Matei Basarab şi Mihnea al III-lea Radu. Paul a fost interesat în mod particular de aspectele lingvistice: el a notat permanent sensurile şi etimologia cuvintelor necunoscute, explicaţiile primite de la vorbitorii nativi despre folosirea anumitor cuvinte şi expresii, în toate limbile străine cu care a intrat în contact. De aceea, scrierea sa conţine mai multe tipuri de informaţie care este utilă nu numai istoricilor, ci şi filologilor.

Trebuie să amintesc aici că limba arabă are mecanisme proprii de transfer fonetic al unor cuvinte străine, din limbi aparţinând altor familii, mecanisme care, interpretate corect, pot ajuta la restabilirea pronunţiei acestor cuvinte în limba de origine, o informaţie folositoare pentru înţelegerea unor fenomene lingvistice din secolul al XVII-lea. Paul din Alep nu a preluat în notele sale informaţii găsite în texte scrise, el a reţinut ceea ce auzea rostit de conlocutorii săi, aşadar a făcut permanent un efort de a nota în arabă, cu modificările cerute de regulile acestei limbi, pronunţia celor care îi dădeau informaţii despre locurile şi aşezămintele vizitate.

Preocupat să ofere cititorilor de acasă un text cât mai inteligibil, Paul a înregistrat şi a definit numeroase cuvinte considerate necunoscute pentru cititorii lui de acasă. Printre informaţiile pe care le prezintă se află un mare număr de nume româneşti de persoane şi de locuri, transferate în limba arabă specifică sirienilor creştini cu grija de a păstra cât mai bine fonetismul original. Transcrierile arabe ale sutelor de toponime din jurnalul lui Paul confirmă datele contemporane din alte surse sau aduc informaţii despre localităţi dispărute între timp. Procedeele mnemotehnice pe care le foloseşte sunt adesea de tip metaforic: pentru a reţine numele Mănăstirii Balamuci (astăzi, Sitaru, în jud. Ilfov), Paul notează că în arabă numele ei ar suna precum *bi-l-'amwāğ*, lit. „din valuri",

[5] El confirmă astfel relatarea cuprinsă în culegerea tatălui său *Mağmū' laṭīf*, pentru care sursa principală a fost o scriere hagiografică greacă. V. Feodorov 2002: 69–80; Feodorov 2006b: 40–41.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

întrucât a văzut că se afla pe o insulă în apa Ialomiţei, unde primul schit fusese ridicat de Papa Greceanu[6] la 1631 (Feodorov 2014: 393, n. 1070).[7]

Numele oraşului Slobozia i-a prilejuit autorului o lungă relatare a obiceiului boierilor români de a slobozi prizonierii luaţi de tătari din Ţările Române:

> De aici am coborât la o mănăstire cu hramul Sf. Mihail, [Căpetenia] Oştilor cereşti, numită *Ṣlūbūğīya Yānākī*, adică Slobozia[8] lui Ianache[9]. Acest Ianache a fost cel care a înălţat Mănăstirea Sfântul Sava de la Iaşi, în Moldova. Ne-au povestit că el a trimis de a răscumpărat pe cheltuiala lui, din Ţara Tătarilor, o mulţime de prinşi cazaci, bărbaţi şi femei, i-a slobozit şi i-a aşezat ca robi împrejurul acestei mănăstiri. De aceea se numeşte în valahă Slobozia, adică scăpare (Feodorov 2014: 424).

Pentru numele Mănăstirii Tismana, Paul reţine explicaţia legată de numele arborelui de tisă:

> Aici stă peste an tot vinul pentru sfinţit[10], căci Sfântul însuşi a făcut [butoiul] cu mâna lui, pe când trăia, dintr-un lemn care nu se găseşte decât în preajma acestei mănăstiri, numit „tisă" [11], care seamănă cu abanosul, numai că este mai roşiatic şi nu se strică niciodată. Din această pricină numele râului şi al mănăstirii este Tismana, după numele acestui copac[12]. [Lemnul de tisă] este foarte tare şi frumos[13], fac din el şi astăzi butoiaşe pentru apă, cu doage de fier, care nu se strică niciodată. La plecarea spre Alep am luat două de la ei şi le mai am şi acum (Feodorov 2014: 359).

Ajungând la Târgul Tecuci, Paul îşi aminteşte că târg înseamnă *bazar* în turcă şi redă numele drept *al-bāzārū stā tākūğū*, transcriere arabă defectuoasă, pentru care Vasile Radu, unul dintre traducătorii care s-au aplecat asupra acestui text, propune o combinaţie între două nume, Iveşti şi Tecuci (Radu 1930: 150). Înţelegând polisemia cuvântului „bazar", Paul foloseşte frecvent acest cuvânt pentru „oraş" sau „localitate", cum ar fi, de pildă, relatarea intrării în *bāzār*

---

6 Papa Greceanu, sau Papa din Greci (n. în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, d. 21 octombrie 1632), a fost un boier muntean, vistier al domnului Radu Şerban şi solul său în Transilvania (1612). L-a însoţit pe acesta în pribegie (1614). A fost mare logofăt şi mare vornic în Ţara Românească, sub mai mulţi domni (1617–1630). A căzut în bătălia de lângă Mănăstirea Plumbuita dintre Radu Iliaş şi Matei Basarab, câştigată de cel din urmă.

7 Mănăstirea a primit apoi numele satului Sitaru (com. Grădiştea, jud. Ilfov) şi nu se mai află pe malul Ialomiţei, care şi-a schimbat cursul. V. Stoicescu, *Bibliografia* I: 50.

8 În ms. *waqf*, „donaţie pioasă către un aşezământ de cult", cuvânt folosit aici pentru a explica situaţia ctitoriei lui Ianache, fără legătură cu semnificaţia termenului în dreptul islamic.

9 Autorul se referă la Ianache Caragea. V. Iorga 1929: 265–274; Bulat 1969: 393–408; Vlad 1973; Stoicescu, *Bibliografia* II: 587–588; Nicolae 1982; Cândea 1983: 157–205; Stănciulescu-Bârda 1985: 110–117; Theodorescu 1987: 21; *Slobozia 400*; Cândea 1997: 94–96.

10 Autorul se referă la vinul cultic.

11 Legenda întemeierii mănăstirii spune că Nicodim i-a întemeiat altarul „pe trunchi de tisă". V. Ştefulescu 1904: 6.

12 Informaţie corectă, v. Creţeanu 1967: 918.

13 Emilia Cioran remarca în urmă cu mai bine de un veac faptul că „tisa dispare din munţii noştri; se mai găseşte însă la Tismana şi în Munţii Lainici". V. Cioran 1900: 180, n. 2. Într-adevăr, astăzi tisa, arbore ocrotit, se mai găseşte în puţine locuri din România.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

ismu-hu Bītešt, „un târg cu numele Piteşti". Pentru sensul „piaţă", el preferă cuvântul arab *sūq*.

Pentru a explica cuvintele străine, Paul dă uneori traducerea arabă: *al-qurṭa bi-luġati-him wa-hiya aṣ-ṣaray*, „am ajuns la Curte, [cum spun] pe limba lor, adică la serai". El se referă, aici şi în alte locuri, la „palat" (Feodorov 2014: 174), fără a înregistra celălalt sens al cuvântului „curte": loc îngrădit în jurul unei clădiri, al unei case, ogradă.

O discuţie aparte este aceea privitoare la înţelegerea corectă a sintagmei *ʿamara ǧadīd*[an] privitoare la lăcaşurile de cult, care poate fi interpretată fie că „a înălţat-o din nou", „a rezidit-o" (pe locul unui lăcaş pre-existent), fie că „a înălţat-o de nouă", adică pentru prima oară. Adesea traducătorii nu au înţeles sensul verbului arab *'aʿāda l-binā'*, care înseamnă „a rezidi", „a reconstrui" (un lăcaş existent), şi nu „a ridica o clădire nouă" (pe un loc neconstruit). Un exemplu este acela al descrierii Mănăstirii Plătăreşti (Feodorov 2014: 67, 392), unde este clar că zidirea lui Matei Basarab era nouă[14], dar în alte pasaje este evident că, dimpotrivă, Paul din Alep se referă la reclădirea unui aşezământ mai vechi, ca de pildă la f. 28r, unde relatează despre „o biserică cu hramul Sf. Dimitrie, pe care o zidise din nou marele domnitor Vasile [Lupu]", în 1645, fapt atestat în cronicile vremii. „[...] Biserica Maicii Domnului, clădită de curând din piatră de către domn", fusese de fapt *refăcută* de Vasile Lupu. De remarcat că în limba română expresia „din nou" cu sensul „de nouă", adică „pentru prima oară", încă mai apărea în pisanii de la sfârşitul secolului al XIX-lea, precum aceea a bisericii din Str. Nicolae Caramfil din Bucureşti, zidită, potrivit pisaniei, „din nou, pentru prima oară", a cărei temelie a fost pusă la 29 iunie 1886[15].

Împrumutul lexical este un alt subiect interesant care poate fi urmărit în scrierea lui Paul din Alep, unde sunt prezentate interferenţe între mai multe limbi, vorbite de numeroasele popoare cu care a intrat în contact: greci, turci, români, cazaci, ruşi, poloni, evrei etc. Pătrunderea lexicului ecleziastic grecesc în cel arab creştin şi variantele româneşti ale unor cuvinte din această sferă semantică, întâlnite de Paul în timpul şederii şi slujirii în Ţările Române, contribuie la definirea situaţiei lingvistice a mijlocului de secol XVII la noi şi în Levant.

Pentru ierarhii Bisericii Antiohiene limba greacă avea valoare de limbă sacră, aşa cum rezultă şi dintr-un răspuns al patriarhului Macarie la întrebarea privitoare la limbile de cult, consemnat într-un act din 20 octombrie 1671:

---

[14] Ctitoria lui Matei Basarab cu doamna Elina, la 1642, în com. Plătăreşti, azi în jud. Călăraşi. Deşi sunt mai multe versiuni, motivul ctitoririi mănăstirii pare să fi fost pomenirea celor căzuţi în lupta de la Nenişor – Armăşeşti, în care Vasile Lupu a fost ajutat de tătari. Numele şi l-a primit datorită primului egumen, grecul Plastara. V. Ghika-Budeşti 1932: 55–56; Stoicescu, *Bibliografia* II: 491; Ştefănescu 1981: 145; Moisescu 2003: 66–68.

[15] Distincţia dintre cele două traduceri posibile, „din nou" şi „de nou", a necesitat cercetarea istoricului fiecărei biserici despre a cărei zidire a relatat Paul din Alep, în măsura în care acesta este cunoscut.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

> Aflaţi că Sfinţii Apostoli au vorbit felurite graiuri pretutindeni în lume, iar Părinţii Bisericii au scris în mai multe limbi, şi ei ne-au lăsat poruncă să le folosim pe cele mai nobile dintre ele. Auzul poporului este sfinţit când rosteşte aceste vorbe sfinte ori când el le aude rostite. Ele fac ca îngerii care le aud să apară pe dată, iar curăţenia lor îi pune pe fugă pe diavoli. Pentru aceasta noi ne rugăm în bisericile şi în casele noastre în greceşte şi în siriacă (Nicole, Arnauld, Renaudot *et al.* 1841: 1247).

În Ţara Cazacilor şi în Rusia dialogul ierarhilor sirieni cu localnicii, nobilii ori oamenii simpli a fost alterat într-o oarecare măsură prin necesitatea apelului la un tălmaci (*perevodčik*). Acest lucru i-a nemulţumit pe sirieni: pe de o parte, în transmitere mesajul nu se păstra totdeauna identic şi integral, pe de altă parte, Paul nu a mai avut posibilitatea de a cere informaţii la fel de des cum o făcuse când putea comunica în limba greacă. În Valahia şi în Moldova bariera lingvistică a fost depăşită prin intermediul limbii greceşti, mijloc de expresie a spiritului ortodox atât în Răsăritul creştin, cât şi în Ţările Române. Patriarhul Macarie şi fiul său şi-au îmbunătăţit nivelul de comunicare în greceşte în vremea şederii lor la Curţile domnilor moldoveni şi munteni, unde au avut prilejul de a conversa nu numai cu intelectualitatea grecofonă locală, ci şi cu numeroşii oaspeţi sosiţi din capitala Imperiului ori din ţinuturile greceşti.

Ţinând seama de faptul că sirienii au slujit în majoritatea bisericilor pe care le-au vizitat, sărbătorind praznicele împărăteşti în Ţările Române de mai multe ori în cursul celor patru ani petrecuţi aici, scrierea arhidiaconului sirian conţine un bogat vocabular ecleziastic. Majoritatea cuvintelor din această sferă semantică sunt împrumuturi din limba greacă, intrate şi în limba română, unele prin intermediul slavonei. Cuvintele de origine greacă depăşesc însă cadrul bisericesc: pentru a reda sensul adjectivului „domnesc", folosit pentru lucruri de cea mai bună calitate (de pildă, un peşte cu icre deosebit de bune, din iazul de lângă Galata, felurite poame, ori sania cu care au fost duşi de la Târgovişte la Goleşti), Paul foloseşte cuvântul *efendiko*, derivat de la gr. *αφεντικο*. Lexicul de origine greacă din *Jurnalul* lui Paul merită o analiză separată, întrucât el reflectă, între altele, şi situaţia lingvistică din Moldova şi Muntenia acelor timpuri.

În ce priveşte cuvintele de origine turcă, Paul din Alep a notat şi a definit cu grijă termenii din vocabularul administrativ şi social, constatând faptul că unii dintre ei erau folosiţi şi în arabă. El găseşte în Ţările Române, spre deosebire de celelate ţinuturi vizitate ulterior, un vocabular comun, format din cuvinte ce aparţineau autorităţilor şi societăţii otomane. Dregătoriile din Moldova şi Muntenia sunt reunite şi definite într-o listă, cu marcarea atribuţiilor specifice fiecăreia: stolnicul, postelnicul, marele logofăt, marele vistier (= *ruzmangi*/ *muhasibgi*), paharnicul. Dacă „darabanii" sunt „ieniceri", cuvânt turcesc folosit şi de români, cuvântul *subaşi* este tradus în arabă *'ayy ḥukām*, „adică guvernator".

> < Numele dregătorilor Moldovei după cinul lor >
> Aceasta este rânduiala cinurilor de la Curtea domnului Moldovei:

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

– *Māġis lūġātātī* este marele *daftardār*, care are sub mâna sa pe al doilea şi al treilea logofăt.

– Marele vistier este un *ruzmānğī* [sau] *muhāsibğī*. Apoi mai sunt al doilea şi al treilea vistier.

– Vornicul este judele, şi sub mâna lui se află alţii ca el.

– Paharnicul este cel ce toarnă domnului la petreceri, şi sub mâna lui se află paharnicii de rând, care îi toarnă domnului în fiecare zi de peste an, adică ceaşnicii.

– Marele postelnic este cel ce poartă cârja de argint înaintea domnului, în toată vremea, şi sub mâna lui sunt postelnicul al doilea şi al treilea, care stau mereu drepţi cu cârjele lor.

– Este apoi marele spătar sau serdarul oastei, care poartă în toată

vremea sabia şi buzduganul în preajma domnului, iar sub mâna lui sunt întâiul spătar, adică un *silihdār*, şi încă unul pe lângă el.

– Apoi este grămăticul sau diacul domnului.

– Apoi este armaşul, adică *sūbāšī*, cel care îi ucide şi îi munceşte [pe osândiţi].

– Iar slugerul este vătaful peste carne [la cuhnii] (Feodorov 2014: 220–221).

Adesea este prezentat pentru clarificare un echivalent în turcă sau greacă: *boier* este echivalat prin *'arḫōn*; logofătul este *defterdar*; „sotnic" înseamnă *iuzbaşi*; „călăraşii" sunt *'ūlāq*, adică „mesageri" sau „curieri" (de aici, rom. „olăcar"); portarul este un capugiu. În *Jurnal* apar şi alte cuvinte de origine turcă prezente atât în limba arabă din provinciile otomane, cât şi în limba română. Aceste informaţii, rezultate din mărturia directă a lui Paul din Alep şi din explicaţiile obţinute de el, constituie o sursă complementară acelora folosite de Emil Suciu pentru lucrarea sa *Influenţa turcă asupra limbii române* (Suciu 2010).

Merită să fie notată şi prezenţa în opera unui arhidiacon antiohian, destinată cititorilor creştini, a unor cuvinte frecvente în literatura islamică, folosite de el pentru a descrie cât mai corect realităţile noi pe care dorea să le explice. Daniile domnilor şi ale boierilor moldoveni ori munteni către aşezăminte creştine sunt numite de Paul *waqf*, termen arab preluat în turca osmană ca *vakuf* şi de acolo intrat în română („vakâf"), cu referire la moştenirea lăsată de musulmani aşezămintelor din cuprinsul Imperiului otoman. Verbul derivat *waqafa* este folosit pentru a relata despre un heleşteu de lângă Iaşi închinat „Mănăstirii [Adormirea] Maicii Domnului, cunoscută drept Barnovschi[16]". Analiza semantică a verbului *'awhaba*, „a dărui", folosit de Paul în contexte privitoare la „închinarea" unor aşezăminte din ţinuturile româneşti către Muntele Athos, Ierusalim sau Mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe Muntele Sinai, poate fi utilă în discuţia privitoare la „sensul juridic al termenului 'închinată'

[16] Biserică ridicată şi înzestrată în 1626–1628 de viitorul domn al Moldovei Miron Barnovschi-Movilă (aprilie – iunie 1633). Mănăstirea a rămas neterminată după uciderea domnului la Constantinopol în 1633, fiind încheiată de domnitorul Eustratie Dabija în 1662–1666. V. Cioran 1900: 8, n. 1; Ionescu 1963: 29, 48–49; Stoicescu 1974: 436–437.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

(*supusă*, potrivit accepţiei româneşti, *dăruită*, potrivit accepţiei grecilor)" (Barbu, Lazăr, Olar 2012: 11–12, n. 6).[17]

Aş menţiona, de asemenea, folosirea pentru „pomenire" sau „parastas", pe când se afla în Moldova, a termenului *qurbān*, din ebr. קורבן (*qorbān*), „sacrificiu", „ofrandă" (vin, pâine, ulei, struguri etc.). De aici au derivat în vocabularul creştin sensurile de „împărtăşanie", „slujbă", „Liturghie". Preluat în numeroase limbi (siriacă, persană, arabă, turcă, tătară, albaneză, sârbă, croată, rusă, bulgară etc.), termenul este folosit şi în vocabularul islamic: tc. *Kurban Bayramı*, „Sărbătoarea Sacrificiului" (numită în arabă şi *ʿĪd al-ʾAḍḥā*), este denumirea sărbătorii de patru zile prin care musulmanii rememorează sacrificiul lui Avraam.

În fine, definiţiile unor cuvinte care circulau şi în limba română, cu altă origine, pot beneficia de modul cum sunt folosite ele de Paul în notele sale. Menţionez aici doar cazul cuvântului „frânc", în arabă *ifranǧi* sau *firanǧi*. Dacă în limba română termenul *frânc*, mai târziu, *franc*, are sensul principal „European de rasă latină, mai ales italiană" (Scriban 1939: 529), iar limba francă este o „limbă comună care consta din italiană amestecată cu elemente din franceză, provensală, spaniolă, greacă, turcă şi arabă, vorbită în trecut în porturile mediteraneene" (DEX online, s.v. *lingua franca*), în textul lui Paul termenul corespondent, *ifranǧi*, denumeşte în multe cazuri persoanele de credinţă catolică, pe cei uniţi cu Roma ori locuitorii ţărilor catolice din apusul Europei[18], precum „franţozii" din primele traduceri româneşti ale Bibliei, la care s-a referit Virgil Cândea într-un articol al său din 1970 (Cândea 1970: 139–140)[19].

Paul din Alep a notat de mai multe ori faptul că moldovenii şi muntenii vorbeau aceeaşi limbă, şi anume *al-lisān al-falāḫī*, „limba valahă", alta decât a popoarelor slave dimprejur, cu toate că limba scrierilor şi tipăriturilor lor era slavona. Un frumos pasaj priveşte situaţia lingvistică constatată de el în Ţările Române şi intenţia lui Vasile Lupu de a întări rolul limbii române în cult şi în educaţie:

> În vremea lui s-au făcut în Moldova, la Curtea lui, multe tipărituri, cărţi bisericeşti, de ştiinţă şi tâlcuiri în limba valahă, căci poporul lui citise mai întâi în sârbă[20], adică în rusă, pentru că din Ţara Bulgarilor şi a Cazacilor către Ţara Valahiei şi a Moldovei, precum şi de la cazaci la Moscova, toţi citeau în sârbă şi aşa erau [scrise] toate cărţile lor. Numai că limba poporului Moldovei şi al

[17] În 2013, la împlinirea a 150 de ani de la secularizarea averilor mănăstireşti, Pr. Ioan Moldoveanu preciza: „În comisiile care au discutat posibilitatea retragerii dreptului Locurilor Sfinte asupra mănăstirilor româneşti s-a fixat şi s-a acceptat unanim faptul că 'închinarea' (...φιέρωμα, ...φιέρωση) nu înseamnă dare în proprietate, ci numai posibilitatea de uzufruct". V. Moldoveanu 2013: 46.

[18] Pentru sensurile termenul *Franc* în literatura arabă islamică v. El Cheikh 2004.

[19] Milescu a folosit termenul modern „franţoz" pentru „galateni", făcând legătura cu „galii" (sau poate cu francii? – n.n.).

[20] Autorul se referă la slava veche sau slavonă. V. şi Cioran 1900: 23, n. 1.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

> Valahiei este valaha, iar ei nu înţelegeau ceea ce citeau[21]. Din această pricină [domnul] le-a înălţat lângă mănăstirea lui o şcoală foarte mare din piatră[22] şi le-a tipărit cărţi în limba lor. Iar sârbii, bulgarii, cazacii şi moscoviţii au un singur grai, deosebit pe alocuri, dar scrierea lor este una şi aceeaşi (Feodorov 2014: 184–185).

Al doilea text arab creştin la care doresc să mă refer este versiunea arabă a *Divanului* lui Dimitrie Cantemir întocmită de Atanasie Dabbas (Būlos Dabbās, n. 1647, Damasc), mitropolitul antiohian de Alep aflat între două perioade de păstorire în vremea călătoriilor sale la Bucureşti, la Curtea lui Constantin Brâncoveanu. Ediţia versiunii arabe a scrierii cantemiriene, pe care am publicat-o în 2006 la Editura Academiei Române, este întemeiată pe cele două manuscrise păstrate în biblioteci din Europa, unul la Bibliothèque Nationale de France din Paris şi celălalt la Biblioteca Apostolica Vaticana (*MS Arabe 6165*, respectiv *MS Sbath 337 (no. 2)*). A doua ediţie a acestei lucrări, revăzută şi adăugită, a apărut la Editura Brill în anul 2016.

Tradus din limba greacă, textul *Divanului* este foarte asemănător, în conţinut şi formă, cu acela tipărit de Cantemir la Iaşi în 1698, cu foarte puţine intervenţii din partea traducătorului şi a corectorului versiunii arabe nedefinitive, călugărul maronit Gabriel Farḥāt, poet şi autor de lucrări gramaticale destinate arabilor creştini. Aşa cum se ştie, Cantemir şi-a structurat *Divanul* în trei părţi: *Cartea I*: Dialogul între Înţelept şi Lume; *Cartea a II-a*: Comentariu asupra primei cărţi, o pledoarie a Înţeleptului în sprijinul ideilor sale; *Cartea a III-a*: Concilierea poziţiilor celor două părţi, care conduce la victoria argumentelor Înţeleptului asupra acelora ale Lumii. Această a treia parte este traducerea integrală a scrierii lui Andreas Wissowatius (Andrzej Wiszowaty, n. Filipów, 1608 – d. Amsterdam, 1678) *Stimuli virtutum, fraena peccatorum, ut et alia eiusdem generis opuscula posthuma*. La numai şapte ani de la tipărirea *Divanului*, Atanasie Dabbās a încheiat o traducere în arabă a cărţii lui Cantemir, cu titlul *Ṣalāḥ al-ḥakīm wa fasād al-ʿālam al-ḏamīm*, „Mântuirea înţeleptului şi pierzania desfrânatei lumi", lucrare care a circulat în manuscris, în Siria şi Liban, până în secolul al XIX-lea. Iată, deci, un fapt remarcabil în istoria ideilor: după numai 23 ani de la ediţia latină de la Amsterdam, opiniile protestantului polon Andrzej Wiszowaty, reformulate de umanistul român Dimitrie Cantemir, trăitor la Istanbul, au fost transferate către spaţiul creştinătăţii arabe prin intermediul versiunii în limba greacă.

Am arătat în altă parte faptul că Dabbās a nădăjduit într-o difuzare largă a traducerii sale, ba chiar pregătise lucrarea pentru tiparniţa înfiinţată de el la

---

[21] Informaţie confirmată şi de alţi călători, între care Deodat Bakšić, v. *Călători străini despre Ţările Române*: 205, 225.

[22] Înfiinţată în 1641–1642, şcoala a ars complet în 1723. Pe lângă cursuri academice în limba greacă, aici se predau limbile latină, slavonă şi română. V. Cioran 1900: 23, n. 2; Iorga 1902: 449–451.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Alep cu unelte şi meşteşug de la Bucureşti. Raţiunea pentru care el a tradus *Divanul* lui Cantemir este lămurită chiar din versiunea arabă a titlului: *Mântuirea înţeleptului şi pierzania lumii păcătoase*, o exprimare cât se poate de concisă a felului în care ierarhul antiohian a înţeles sensul profund al scrierii principelui moldav. O carte de morală creştină, despre felul cum trebuie să trăiască un credincios care caută viaţa de apoi, înţelegând că lumea pământească îi poate oferi numai deşertăciune.

Parcurgând textul arab al *Divanului* devine limpede faptul că traducătorul arab a avut o misiune dificilă: aceea de a echivala în limba arabă, o limbă mai puţin „modernă" decât aceea în care scriseseră Cantemir şi Wissowatius, cuvinte care redau concepte filosofice ori noţiuni de etică specifice unui limbaj specializat, creat în afara spaţiului levantin. Potrivit marelui teolog şi filolog Louis Massignon, „trebuie să distingem şi să descriem procedeele gramaticale şi stilistice care îi îngăduie arabei, limbă semitică prin excelenţă, să exprime în mod convingător o succesiune de idei abstracte" (Massignon 1948: V). În lipsa altor opţiuni, Dabbas a apelat la vocabularul mistic musulman, a cărui vechime şi autoritate păreau să-i îndreptăţească prezenţa într-o lucrare creştină adresată atât publicului ecleziastic, cât şi creştinilor de rând. Iată doar câteva exemple: pentru a reda conceptul de „unire" a creştinului cu Dumnezeu, menţionat în câteva rânduri de Cantemir, Dabbās a recurs la familia de cuvinte a verbului *waṣala*, „a ajunge", „a atinge", care în mistica sufită redă străduinţa musulmanului de a se ridica, prin rugăciune, post şi o viaţă curată până la Dumnezeu – în arabă, Allāh. Astfel, căutarea armoniei cu dumnezeirea în creştinism îşi află o reflectare expresivă în civilizaţia islamică, amintind de rădăcinile comune abrahamice ale celor două religii. Mai multe noţiuni proprii creştinismului au primit, în traducerea lui Dabbās, acelaşi tratament. Legea creştină este *al-šarīʿa l-masīhiyya*, *al-šarīʿa* fiind denumirea străveche a legii islamice bazate pe preceptele Coranului.[23] Este remarcabilă, de asemenea, folosirea termenului *ğihād* pentru „războiul nevăzut" al omului cu propriile porniri pătimaşe, năravuri ori ispite. Înţelepţii ale căror precepte sunt ataşate de Cantemir la finalul scrierii sale sunt numiţi în arabă *mašāʾiḫ* (pl. de *mašyaḫa*), termen care denumeşte „un grup de teologi musulmani sau învăţători într-o madrasa, şcoală ataşată unei moschei" (din aceeaşi familie cu *šayḫ*). Pentru Dabbās redarea conţinutului a primat, şi nu coloratura confesională a vocabularului pe care l-a folosit într-o înţelegere corectă a conţinutului etic al scrierii cantemiriene, adresată, până la urmă, oricărui om aflat în căutarea Vieţii de Apoi. Plasarea în paralel a textului cărţii lui Wissowatius cu traducerea ei românească (a lui Cantemir), cu aceea grecească (a lui Cacavela) şi cu aceea arabă (a lui Dabbās) ar îngădui un studiu de caz cu privire la procedeele şi dificultăţile redării lexicului filosofic succesiv în patru limbi.

[23] Ar. *Al-Šarīʿa*, lit. „drum", termen islamic definit în Bewley 1998: 21 drept "the legal modality of a people based on the Revelation of their Prophet. The final *Šarīʿa* is that of Islam".

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

În scrierile evocate putem, aşadar, să urmărim procedeele lingvistice de adaptare a discursului arab la provocările traducerii sau echivalării textului românesc şi grecesc, să cercetăm procedeele de definire a vocabularului străin transferat în limba arabă, să obţinem informaţii suplimentare privitoare la etimologia unor cuvinte intrate atât în limba română, cât şi în limba arabă din greacă ori turcă, în fine, să observăm cum lucra un arhidiacon sirian al Bisericii Antiohiene confruntat cu un material lingvistic deosebit de divers, care l-a fascinat în egală măsură cu locurile extraordinare pe care le-a vizitat în cei şapte ani de absenţă din Siria.

Bibliografie

Barbu, Lazăr, Olar 2012: Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Ovidiu Olar, *Reforma monastică a lui Matei Basarab*, „Studii şi Materiale de Istorie Medie", XXX, p. 9–53.

Blau 1966: Joshua Blau, *A Grammar of Christian Arabic Based Mainly on South-Palestinian Texts from the First Millenium*, Louvain, t. I.

Bewley 1998: Aisha Bewley în *Glossary of Islamic Terms*, Londra, Ta-Ha Publishers, 1998.

Bulat 1969: T. Bulat, *O ctitorie a lui Matei Basarab, Slobozia lui Ianache, Vaideei*, „Glasul Bisericii", nr. 384, p. 393–408.

Călători străini despre Ţările Române, vol. V, ed. Maria Holban, Bucureşti, Editura Academiei.

Cândea 1970: Virgil Cândea, *„Franţozii" în bibliile româneşti din secolul al XVII-lea*, „Limba română", 2, XIX, p. 139–140.

Cândea 1983: Virgil Cândea, *Muntenia răsăriteană în scrierile călătorilor străini*, în *Spiritualitate şi istorie la întorsura Carpaţilor*, îngr. Dr. Antonie Plămădeală, vol. I, Buzău, p. 157–205.

Cândea 1997: Virgil Cândea, *O informaţie necunoscută despre mănăstirea Slobozia din timpul închinării ei la Muntele Athos*, în „Almanah bisericesc", Slobozia, Episcopia Sloboziei şi Călăraşilor, p. 94–96.

Cioran 1900: Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române, 1653–1658*. Teză pentru licenţa în Istorie, Facultatea de Litere şi Filosofie, Bucureşti.

Creţeanu 1967: Radu Creţeanu, *Monumentele istorice din cuprinsul Mitropoliei Olteniei în lumina relatării lui Paul de Alep*, „Mitropolia Olteniei", XIX, nr. 11–12, p. 910–924.

Ebied 1997–1998: Rifaat Ebied, *An Unknown Poem on the Siege of Aleppo and the Violent Events of A. H. 1065–66/A.D. 1654–55*, „ARAM", 9–10, p. 365–375.

El Cheikh 2004: Nadia Maria El Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs*, Harvard University Press, Harvard, Massachusetts.

Feodorov 2002: Ioana Feodorov, *The Unpublished Arabic Version of the Life of Saint Paraskevi the New by Makarios az-Za'im al-Halabi*, introducere, trad. engl. şi ediţie arabă (*Ḫabar al-Barrat ʿUmmi-nā al-Qiddisat Bārāskāfī al-Ǧadīdat*), în *Proceedings of the 20th Congress of the UEAI*, „The Arabist", P. I, vol. 24–25, ed. Kinga Devenyi, Budapesta, p. 69–80.

Feodorov 2003: Ioana Feodorov, *Middle Arabic Elements in Two Texts from* Mağmūʿ laṭīf *by Patriarch Macarius az-Zaʿīm*, „Romano-Arabica III. Arabic Linguistics", p. 81–92.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Feodorov 2005: Ioana Feodorov, *The Edition and Translation of Christian Arabic Texts of the 17th-18th Centuries Referring to the Romanians*, „Revue des études sud-est européennes", XLIII, nr. 1–4, p. 253–273.

Feodorov 2006a: Ioana Feodorov, *The Salvation of the Wise Man and the Ruin of the Sinful World*, ediţie arabă, traducere engleză, Prefaţă, note şi indici de Ioana Feodorov, Introducere şi comentarii de Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Feodorov 2006b: Ioana Feodorov, *Viaţa Sfintei Cuvioase Parascheva după versiunea arabă a Patriarhului Macarie al Antiohiei (sec. XVII)*, traducere în română, introducere şi note, Iaşi, Editura Trinitas.

Feodorov 2014: *Paul din Alep, Jurnal de călătorie în Moldova şi Valahia*, studiu introductiv, ediţia manuscrisului arab, traducere în limba română, note şi indici de Ioana Feodorov, Cuvânt înainte de Răzvan Theodorescu, Bucureşti – Brăila, Editura Academiei Române – Muzeul Brăilei/Editura Istros.

Feodorov 2016: Ioana Feodorov, *Dimitrie Cantemir, Salvation of the Sage and Ruin of the Sinful World*, ediţie arabă, traducere engleză, note şi indici de Ioana Feodorov, Colecţia TSEC, vol. VI, Leiden, Brill.

Georr 1948: Khalil Georr, *Les Catégories d'Aristote dans leurs versions syro-arabes. Édition de textes précedée d'une étude historique et critique et suivie d'un vocabulaire technique*, Beirut.

Ghika-Budeşti 1933: N. Ghika-Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia. Partea a treia. Veacul al XVII-lea*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXV, fasc. 71–74, p. 3–109 (+ 335 il.).

Gibson 2003: Margaret Dunlop Gibson, *An Arabic Version of the Acts of the Apostles and the Seven Catholic Epistles*, ediţie şi traducere, Piscataway, New Jersey, Gorgias Press (reeditare a ediţiei 1899).

Grand'Henry 1988a: J[acques] Grand'Henry, *La version arabe du 'Discours 34' de Grégoire de Nazianze*, ediţie critică, comentarii şi traducere, în *Corpus Christianorum. Series Graeca*, 20, *Corpus Nazianzenum*, Turnhout, Brepols.

Grand'Henry 1988b: J[acques] Grand'Henry, *Les versions arabes de Grégoire de Nazianze: état de la recherche*, în *Actes du deuxième Congrès International d'études arabes chrètiennes (Oosterhesselen, septembre 1984)*, ed. Khalil Samir, S.J., Roma, Pontificio Istitutum Studiorum Orientalium, p. 67–71.

Grand'Henry 2006: *Christian Middle Arabic*, în *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, ed. Kees Versteegh (coord.), Mushira Eid, Alaa Elgibali, Manfred Woidich şi Andrzej Zaborski, E. J. Brill, vol. 1, p. 383–387.

Ionescu 1963: Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Iorga 1902: N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva.

Iorga 1929: N. Iorga, *Inscripţii*, „Revista istorică", XV, p. 265–274.

Lentin 2009: Jérôme Lentin, *Moyen arabe et variétés mixtes de l'arabe: premier essai de bibliographie*, în *Moyen arabe et variétés mixtes de l'arabe à travers l'histoire – Actes du Premier Colloque International (Louvain-la-Neuve, 10–14 mai 2004)*, ed. Jérôme Lentin şi Jacques Grand'Henry, Université Catholique de Louvain, Peeters, p. XXV–XXXVII.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Lentin 2012: Jérôme Lentin, *Moyen arabe et variétés mixtes de l'arabe: premier essai de bibliographie. Supplément nr. 1*, în *Middle Arabic and Mixed Arabic. Diachrony and Synchrony*, ed. Liesbeth Zack şi Arie Schippers, Leiden – Boston, E. J. Brill, p. 27–49.

Moisescu 2003: Cristian Moisescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. II. *Repertoriul edificiilor de cult*, Bucureşti, Editura Meridiane.

Moldoveanu 2013: Pr. prof. univ. dr. Ioan Moldoveanu, *Reacţii bisericeşti naţionale şi internaţionale privind secularizarea averilor mănăstireşti. Un preambul la secularizarea averilor bisericeşti de la 1863 din Principatele Române*, în *Secularizarea averilor bisericeşti (1863). Motivaţii şi consecinţe*, Bucureşti, Editura Basilica.

Molinas 1998: Louis Molinas, *Consideraciones sobre la edición de manuscritos árabes*, „Al-Qanṭara. Revista de estudios árabes", vol. XIX, fasc. 2, p. 383–392.

Nicolae 1982: Veniamin Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Barasab*, Bucureşti, Editura Sport-Turism.

Nicole, Arnauld, Renaudot *et al.* 1841: Pierre Nicole, Antoine Arnauld, Eusèbe Renaudot *et al.*, *Perpétuité de la foi de l'Église catholique sur l'eucharistie*, ed. J.-P. Migne, t. II, Paris.

Radu 1930: Basile Radu, *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche, texte arabe et traduction française*, col. *Patrologia Orientalis*, ed. R. Graffin, F. Nau, Paris, XXII, fasc. 1.

Scriban 1939: August Scriban, *Dicţionarul limbii române (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Iaşi.

Slobozia 400: *Slobozia 400. Studii şi comunicări muzeografice*, Slobozia, 1994.

Stănciulescu-Bârda 1985: Alex. Stănciulescu-Bârda, *Lăcaşuri de cult şi aşezări străvechi pe pământul Munteniei*, „Biserica Ortodoxă Română", CIII, nr. 1–2, p. 110–117.

Stoicescu 1970: Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, I – *Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea)*, vol. I (*A–L*), vol. II (*M–Z*, *Indici*), Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei.

Stoicescu 1974: Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, Direcţia Patrimoniului Cultural Naţional.

Suciu 2010: Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*, vol. II. *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Ştefănescu 1981: Ion D. Ştefănescu, *Arta feudală în Ţările Române. Pictura murală şi icoanele de la origini până în secolul al XIX-lea*, Timişoara, Editura Mitropoliei Banatului.

Ştefulescu 1903: Alexandru Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Târgu-Jiu, ed. II (republ.), Atelier Grafic I.V. Socecu.

Theodorescu 1987: Răzvan Theodorescu, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern. Orizontul imaginii (1550–1800)*, vol. II, Bucureşti, Editura Meridiane.

Troupeau 1972: Gérard Troupeau, *Catalogue des manuscrits arabes, Première partie. Manuscrits chrétiens*, t. I, Paris, Bibliothèque Nationale.

Vlad 1973: Matei Vlad D., *Colonizarea rurală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XV–XVIII)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)

Relevance of the Christian Arabic Texts Regarding the Romanians for the Romanian Philological Research

The corpus of texts written as a result of direct contacts between Arab Christian hierarchs and clerics and Romanian ones in the 16th–18th centuries is a major source for the philological research of both Arabic and Romanian. This paper deals with the importance of the language data comprised in these texts for Romanian language studies. In recent years approximately 1,500 pages of Arabic manuscripts have been edited and published, accompanied by translation, some in English, which allows for a closer look at the language material encompassed by Christian Arabic literature. The language variety spoken and written by the Arab Christians of the Levant, a variety of Middle Arabic, sometimes called "Christian Arabic", can therefore be surveyed on the basis of newly emerged edited material. The corpus that the author of the present paper has been studying for more than two decades comprises the *Journal* of Paul of Aleppo, an Archdeacon of the Antiochian Church (b. 1627 – d. 1669), texts written by his father Makarios III ibn al-Zaʿīm, Patriarch of the Church of Antioch and All the East (1647–1672), the Arabic version of Dimitrie Cantemir's *Divan* (printed in Iaşi, 1698) prepared by Athanasios Dabbās between two tenures as an Antiochian Patriarch (1685–1694, 1720–1724), and introductory texts to the books that he printed in Wallachia, helped by Antim Ivireanul (1701–1702), and afterwards in Aleppo (1706–1711). Paul of Aleppo's *Journal* of his travels, alongside his father, in the Levant, Constantinople, Moldavia, Wallachia, present-day Ukraine and Russia provides excellent material for the study of the salient features of the language spoken by Arab Christians of Syria in the middle of the 17th century, as they were defined and detailed by Jacques Grand'Henry, Jérôme Lentin and Pierre Larcher. Foreign words, especially, received a special treatment from the author, who transferred many terms from all the languages that he heard – Romanian, Turkish, Hungarian, Polish, Russian, Hebrew, etc. – and gave them an Arabic form, preserving to some extent their original pronunciation and orthography. Thus, words of the early-modern stage of these languages are preserved in his work, including significant place names. The large amount of Greek words transferred into Arabic, either old or newly borrowed by Paul of Aleppo while travelling in Greek-Orthodox territory, forms a specialized vocabulary that exceeds the boundaries of Church terminology. Collision between words of two or more languages (Romanian, Greek, Russian) borrowed from the same foreign language – Ottoman Turkish – is another interesting topic for which these texts provide solid ground in philological research. The effort of coining an Arabic philosophical vocabulary to match the one used in the first ethical treatise in Romanian literature is clearly visible in the Arabic version of Cantemir' *Divan* by Athanasios Dabbās. The presence of philosophical and theological terms more common in Islamic literature (*waṣala*, *ğihād*, *al-šarīʿa*, *mašāʾiḫ*) in the Arabic version of Cantemir' *Divan* by Athanasios Dabbās allows for a discussion of the confessional particularities of Arabic literature – that of the Christians *vs.* that of the Muslims.

BDD-V4900 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:38 UTC)